

گویش تودشک

۱۴۹۴۴۷
۲۹ / ۴ / ۲۸

همادخت همایون

www.ketab.ir

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۹۶

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، صندوق پستی ۶۴۱۹-۱۴۱۵۵، تلفن: ۳-۸۸۰۴۶۸۹۱، فکس: ۸۸۰۳۶۳۱۷

گویش تودشک

مؤلف: همدخت همایون

مدیر انتشارات: ناصر زعفرانیچی

صفحه آرا: زینب جهانپان

مسئول فنی: عرفان بهار دوست

اجرای جلد: فرزانه صادقیان

ناشر چاپ: مجید اسماعیلی زارع

چاپ اول: ۱۳۹۶

سرگاز: ۵۰۰ نسخه

چاپ و طراحی: تفرید

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: همایون، همدخت، ۱۳۲۹-

عنوان و نام پدیدآور: گویش تودشک / همدخت همایون.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: پانزده، ۳۳۶ص.

شابک: 978-964-426-910-3

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

موضوع: تودشک (دهستان)

موضوع: زبان‌های ایرانی — گویش‌ها

موضوع: Iranian languages -- Dialects

موضوع: Tudeshek (Iran)

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ / ۸۱.۵۹ / PIR۲۲۷۶

رده بندی دیویی: ۴۵۹

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۴۸۱۹۰

فهرست مطالب

نشانه‌ها، آوازیسی.....	یازده
پیش‌گفتار.....	سیزده
فصل اول: ساخت آوا.....	۱
۱-۱ واج‌ها و واج‌رنه‌ها.....	۱
۱-۱-۱ همخوان‌ها.....	۱
۱-۱-۱-۱ واج‌گونه‌های مهم همخوان.....	۲
۱-۱-۲ واکه‌ها.....	۲
۱-۱-۳ واکه‌های مرکب.....	۳
۲-۱ خوشه‌های همخوانی.....	۴
۳-۱ حذف همخوان در مرز دو هجا.....	۸
۴-۱ ساختمان هجا.....	۹
۵-۱ واج آرایی.....	۹
۱-۵-۱ توزیع واکه‌ها در جایگاه‌های مختلف هجا.....	۹
۲-۵-۱ توزیع همخوان‌ها در جایگاه‌های مختلف هجا.....	۱۰
۶-۱ واحدهای زیر زنجیری.....	۱۱
۱-۶-۱ تکیه.....	۱۱
۲-۶-۱ درنگ.....	۱۴
۷-۱ فرایندهای آوایی.....	۱۴
۱-۷-۱ برخی تفاوت‌های آوایی با فارسی معیار.....	۱۵
۱-۷-۱-۱ تفاوت‌های واکه‌ای.....	۱۵
۲-۷-۱-۲ تفاوت‌های همخوانی.....	۲۵

۳۱	۱-۷-۲ حذف
۳۸	۱-۷-۳ اضافه
۳۸	۱-۷-۴ قلب
۳۹	۸-۱ ملاحظات در باره نقش همزه
۴۳	فصل دوم: ساخت واژه (صرف)
۴۳	۱-۲ ساخت اشتقاقی واژه
۴۳	۱-۱-۲ واژه ساده
۴۳	۱-۲-۱ واژه مرکب
۴۳	۱-۲-۲ واژه مشتق
۴۵	۲-۲ ساخت تصانیفی واژه
۴۵	۱-۲-۲-۱ اسر
۴۵	۱-۲-۲-۲ مفرد و جمع
۴۶	۱-۲-۲-۲ معرفه و نکره
۴۸	۲-۲-۲ ضمیر
۴۹	۱-۲-۲-۲ ضمیر شخصی
۵۱	۲-۲-۲-۲ ضمیر مشترک
۵۲	۲-۲-۲-۲ ضمیر اشاره
۵۴	۲-۲-۲-۲ ضمیر پرسشی
۵۴	۲-۲-۲-۲ ضمیر مبهم
۵۵	۲-۲-۳ عدد
۵۵	۱-۳-۲-۲ اعداد اصلی
۵۵	۲-۳-۲-۲ اعداد ترکیبی
۵۶	۲-۳-۲-۲ اعداد ترتیبی (وصفی)
۵۷	۲-۳-۲-۲ اعداد کسری
۵۷	۲-۳-۲-۲ اعداد توزیعی
۵۷	۲-۲-۴ صفت
۵۸	۱-۴-۲-۲ صفت توصیفی
۵۹	۲-۴-۲-۲ صفت پرسشی
۵۹	۳-۴-۲-۲ صفت مبهم

۶۰	 ۲-۲-۴ صفت عددی
۶۱	 ۲-۲-۵ صفت اشاره
۶۱	 ۲-۲-۶ صفت سنجشی
۶۱	 ۲-۲-۵ فعل
۶۱	 ۲-۲-۵-۱ ساخت اشتقاقی فعل
۶۵	 ۲-۲-۵-۲ ساخت تصریفی فعل
۶۵	 ۲-۲-۵-۱ ستاک
۶۹	 ۲-۲-۵-۲ مصدر
۷۰	 ۲-۲-۵-۳ صفت مفعولی
۷۱	 ۲-۲-۵-۴ شناسه های فعلی
۷۵	 ۲-۲-۵-۵ پیشوند های فعلی
۸۰	 ۲-۲-۵-۶ نشان کمکی
۹۴	 ۲-۲-۵-۳ انواع فعل از نظر وجود زمان
۹۴	 ۲-۲-۵-۳-۱ ساخت زمان حال افعال لازم و متعدی
۹۴	 ۲-۲-۵-۳-۱-۱ زمان حال التزامی
۹۵	 ۲-۲-۵-۳-۲ زمان حال ساده
۹۶	 ۲-۲-۵-۳-۳ زمان حال جریانی
۹۷	 ۲-۲-۵-۳-۲ ساخت زمان گذشته افعال لازم و متعدی
۹۷	 ۲-۲-۵-۳-۲-۱ ساخت زمان های گذشته افعال لازم
۹۷	 ۲-۲-۵-۳-۲-۱-۱ گذشته ساده
۹۸	 ۲-۲-۵-۳-۲-۱-۲ گذشته استمراری
۹۹	 ۲-۲-۵-۳-۲-۱-۳ گذشته جریانی
۹۹	 ۲-۲-۵-۳-۲-۴ گذشته التزامی
۱۰۰	 ۲-۲-۵-۳-۲-۵ گذشته نقلی
۱۰۰	 ۲-۲-۵-۳-۲-۶ گذشته بعید
۱۰۱	 ۲-۲-۵-۳-۲-۲ ساخت زمان های گذشته افعال متعدی
۱۰۱	 ۲-۲-۵-۳-۲-۲-۱ گذشته ساده
۱۰۲	 ۲-۲-۵-۳-۲-۲-۲ گذشته استمراری
۱۰۳	 ۲-۲-۵-۳-۲-۲-۳ گذشته جریانی

۱۰۳	 گذشتۀ التزامی ۲-۲-۲-۳-۵-۲-۲
۱۰۴	 گذشتۀ نقلی ۲-۲-۲-۳-۵-۲-۲
۱۰۴	 گذشتۀ بعید ۲-۲-۲-۳-۵-۲-۲
۱۰۵	 فعل امر ۲-۲-۳-۵-۳-۳
۱۰۸	 قید ۲-۲-۶
۱۰۸	 قید زمان ۲-۲-۶-۱
۱۰۹	 قید مکان ۲-۲-۶-۲
۱۰۹	 قید حالت ۲-۲-۶-۳
۱۰۹	 قید مقدار ۲-۲-۶-۴
۱۱۰	 قید شریک ۲-۲-۶-۵
۱۱۰	 قید نفی ۲-۲-۶-۶
۱۱۰	 قید ایجاب ۲-۲-۶-۷
۱۱۱	 قید تکرار ۲-۲-۶-۸
۱۱۱	 قید استثنا ۲-۲-۶-۹
۱۱۱	 قید تردید، تمنا و آرزو ۲-۲-۶-۱۰
۱۱۱	 قید پرسش ۲-۲-۶-۱۱
۱۱۳	 حرف ۲-۲-۷
۱۱۳	 حرف اضافه ۲-۲-۷-۱
۱۱۷	 حرف ربط ۲-۲-۷-۲
۱۲۰	 حرف ندا ۲-۲-۷-۳
۱۲۰	 اصوات ۲-۲-۸
۱۲۱	 نام آواها ۲-۲-۹
۱۲۱	 ترکیب‌های مکرر ۲-۲-۱۰
۱۲۲	 اتباع ۲-۲-۱۱
۱۲۳	 فصل سوم: نحو
۱۲۳	 ۱-۳ جمله و اجزای آن
۱۲۶	 ۲-۳ تطابق نهاد و فعل
۱۲۷	 ۳-۳ جایگاه ضمیر شخصی پیوسته
۱۳۰	 ۴-۳ انواع جمله

۱۳۰	۳-۴-۱ انواع جمله از نظر تعداد فعل
۱۳۵	۳-۴-۲ انواع جمله از نظر نوع فعل
۱۳۶	۳-۴-۳ جمله‌های بی شخص (غیرشخصی)
۱۳۶	۳-۵ توالی اجزای جمله
۱۳۸	۳-۶ گروه و انواع آن
۱۴۰	۳-۷ عبارت وصفی
۱۴۱	فهرست مصدرها و ستاک‌های حال و گذشته
۱۴۸	ضرب‌المثل‌های رایج
۱۵۳	فصل چهارم: واژه‌نامه
۱۵۳	واژه‌نامهٔ ریش - فارسی
۲۴۱	واژه‌نامهٔ فارسی - کوب
۳۲۵	کتابنامه

پیش گفتار

تودشک از دهستان حومه بخش کوهپایه شهرستان اصفهان است. این آبادی در ۱۹ کیلومتری شمال شرق کوهپایه و ۳ کیلومتری شمال جاده شوسه اصفهان به یزد قرار گرفته، منطقه‌ای کهستان در معتدل دارد. محصولات این آبادی غلات، پنبه، بادام، توت است. مردم این روستا اشتغال دارند. (فرهنگ جغرافیایی ایران ۲۵۳۵). جمعیت تودشک طبق آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰ بالغ بر ۴۲۲۹ نفر گزارش شده است. در این منطقه آبادی دیگری با نام تودشکچو (تودشک کوچک) وجود دارد که از روستاهای دهستان حومه بخش کوهپایه در شهرستان اصفهان است. این روستا در ۲۴ کیلومتری شمال کوهپایه، ۶ کیلومتر شمال جاده شوسه اصفهان به یزد واقع است و از مشاغل رایج در این منطقه می‌توان به زراعت گندم، جو، پنبه اشاره نمود. باغ‌های توت، سبزی، بادام نیز بخشی از درآمد اهالی را تأمین می‌کند. قالی بافی یکی دیگر از مشاغل است که برخی از مردم روستا به آن اشتغال دارند و از این طریق امرار معاش می‌کنند. مغازه‌دارها نیز به "لا" اجناس خود را از اصفهان خریداری می‌کنند. در این روستا دبستان، دبیرستان، درمانگاه و بیمارستان وجود دارد. البته اهالی تودشک برای تحصیلات دانشگاهی به شهرهای اطراف بویژه اصفهان سفر می‌کنند.

گویش مورد بررسی در این مجموعه از گفتار اهالی تودشک گردآوری شده است. گویش تودشک هر چند از نظر آوایی تفاوت‌هایی با گویش نایین دارد اما به لحاظ ساختاری بسیار به آن نزدیک است. لذا از آنجایی که ارانسکی (۱۳۵۸: ص ۳۳۱) گویش نایین را جزء گویش‌های شمال غربی ایران طبقه‌بندی می‌نماید، می‌توان تودشکی را نیز جزء این گروه خواند. این گویش نیز مانند سایر گویش‌ها به لحاظ واژگان، صرف، نحو و ساختواژه تحت تأثیر فارسی معیار است. برای مثال پساوژه -va-

به معنی "داخل" که در صورت‌های قدیمی‌تر این گویش کار برد داشته، امروز جای خود را به *tu* - داده است. مثل: در خانه *tu kiya* → *kiya va*. در واژگان این گویش نیز تأثیر فارسی معیار دیده می‌شود. این واژه‌ها در بخش واژه‌نامه ارائه شده است تا از یک سو نفوذ زبان فارسی را بر این گویش نشان دهیم و از سوی دیگر در مطالعات تطبیقی مورد استفاده قرار گیرند.

شایان ذکر است در پژوهش حاضر گردآوری داده‌ها بر مبنای کتاب راهنمای گردآوری گویش‌ها (الفبایی) و واژه‌نامه خوری (موضوعی) انجام شده است.

پژوهش حاضر علاوه بر پیشگفتار، چهار فصل را در بر می‌گیرد. فصل اول با عنوان "ساخت آوایی" ضمن معرفی واج‌های این گویش، آرایش واج‌ها در جایگاه‌های مختلف هجاء و ادهاء، زیر زنجیری و فرایندهای آوایی را توصیف می‌نماید. فصل دوم که به صرف (ساختواش) اختصاص دارد ساخت اسم و فعل را توصیف می‌نماید. همچنین یکی از ویژگی‌های این گویش ساخت ارکتیو آن است که در بخش دستور مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل سوم نحو این گویش توصیف و انواع جمله و گروه به دست داده شده است. لازم به ذکر است در پایان این بخش فهرستی از مصدرها همراه ستاک حال و گذشته آن‌ها، نیز تمایز صرب المثل رایج آورده شده است. فصل چهارم شامل واژه‌نامه است. در این فصل واژه‌نامه به دو صورت گویش به فارسی و فارسی به گویش با آوانویسی لاتین ارائه شده است. واژه‌ها حتی الامکان تقطیع ساختوازی شده‌اند و اجزاء آن‌ها با نشانه - از یکدیگر جدا شده‌اند مگر در مواردی که به لحاظ آوایی جرح و تعدیل‌هایی در آن‌ها صورت گرفته که نسبت به اجزاء آن‌ها را از یکدیگر جدا کرد، مانند: قندان *qendân*، قندداغ *qendâq* و نیز فعال که ستاک حال و گذشته‌شان به صورتی ترکیب شده‌اند که نمی‌توان آن‌ها را به لحاظ صورتشان از یکدیگر جدا کرد، مانند: خوابیدن *ha-ouft* و یا پختن: *paxây*. جزء اول افعالی که از ترکیب اسم یا صفت با فعل به دست آمده‌اند با فاصله از جزء فعلی جدا شده‌اند. همچنین تمام واژه‌ها با فارسی معیار مقایسه و فرایندهای آوایی آن‌ها در بخش نظام آوایی به دست داده شده است. یکی از مهمترین ویژگی‌های آوایی این گویش قرار گرفتن /a/ پایانی در برابر /e/ فارسی معیار است که در بخش تحلیل آوایی به آن اشاره شده است. در بخش واژه‌نامه گویش - فارسی، برای واژه‌هایی که دو یا چند معنی دارند و یا معنی آن‌ها روشن نیست توضیحاتی ارائه شده و به لحاظ صرفه جویی در وقت و هزینه از تکرار آن‌ها در بخش فارسی - گویش خودداری شده است. عناصر

میانجی شامل: [â, i, o, y, g, v] با حروف ایتالیک مشخص شده‌اند.

همچنین پژوهش حاضر اولین مطالعه‌ای است که به توصیف گویش تودشک پرداخته است و پیش از این مقاله یا کتابی به بررسی گویش مذکور نپرداخته است. بهتر است اشاره کنیم که در این پژوهش الگوی کتاب‌هایی که پیش از این به توصیف گویش‌های ایرانی پرداخته‌اند، به ویژه کتاب‌های انتشارات پژوهشگاه، به عنوان الگوی مناسب مورد استفاده قرار گرفته است.

شایان ذکر است برای گردآوری و ضبط داده‌های گویشی، با تعدادی از اهالی روستا مصاحبه‌ای صورت گرفت و سپس از میان آن‌ها دو نفر به عنوان گویشور برگزیده شدند. این دو گویشور خانمها: فاطمه باقری (مردانی) متولد ۱۳۱۹ و شهربانو زارعی متولد ۱۳۱۲ در تودشک می‌باشند که هر دو با صرف وقت زیادی با حوصله و خوشرویی پذیرای نگارنده بودند. این زحمت پاسخگویی به پرسش‌های بیشتر به عهده خانم فاطمه باقری بود. از این عزیزان فرهنگ‌دوست و زحمت‌کش که در تهیه این مجموعه مرا یاری کردند قدردانی و سپاسگزاری می‌کنم. روان‌شاد دکتر علی محمد حق‌شناس استاد گروه زبان‌شناسی دانشگاه تهران، این مجموعه را از نظر گذراندند و نکات ارزشمندی متذکر شدند. یادشان / امیر بادیار سرکار خانم معصومه دیانتی که ویرایش زبانی - ادبی این کتاب را به عهده گرفتند سپاسگزارم. نیز از جناب آقای ناصر زعفرانچی مدیر محترم بخش انتشارات و کارکنان زحمتکش آن واحد که در نشر این کتاب مرا یاری دادند تشکر می‌کنم.

تألیف و تصحیح: هما یون